

УДК 378.22:364.4

ЯК ВЧИТИ ДОРΟΣЛИХ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ? (З ДОСВІДУ ВАУЧЕРНОЇ ПРОГРАМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ОСІБ СТАРШЕ 45 РОКІВ)

HOW TEACH SOCIAL WORK TO ADULTS? (FROM THE EXPERIENCE OF THE VOUCHER PROGRAMME OF PROFESSIONAL TRAINING FOR PERSONS OVER 45 YEARS OLD)

Оксана Пожидаєва

канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму

Oksana Pozhydaieva

PhD in Social Pedagogy, Associate Professor, Social Work and Applied Psychology Department, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-3327-8960

 pozhydaeva.ov@socosvita.kiev.ua

Тетяна Семігіна

Доктор політ. наук, професор кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму

Tetyana Semigina

Dr. in Political Sciences, Professor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0001-5677-1785

Анотація

З 2014 р. в Україні впроваджено професійну підготовку за освітньою програмою «Соціальна робота» у межах ваучерної програми навчання осіб старше 45 років. Ця стаття представляє результати вивчення досвіду організації такого навчання. На основі аналізу навчальної програми Академії праці, соціальних відносин і туризму, опитування студентів, які проходили навчання за ваучерною програмою, а також інтерв'ювання викладачів двох навчальних закладів визначено особливості організації навчання соціальної роботи людей старше 45 років.

Встановлено, що організація навчання у рамках ваучерної програми в Академії праці, соціальних відносин і туризму відповідає чинним вимогам і традиціям заочної форми. Більшість опитаних студентів відзначили, що організація навчання в цілому враховувала особливості людей старших 45 років. Важливим недоліком респонденти назвали відсутність практики в різних соціальних агенціях.

Інтерв'ювання викладачів продемонструвало, що вони оцінюють студентів старшого віку як більш умотивованих до навчання, орієнтованих на системне сприйняття інформації, обговорення з опорою на професійний і життєвий досвід.

Ключові слова:

вучерна програма, андрагогіка, зміст освіти, дистанційне навчання

Key words:

voucher program, andragogy, content of education, distance education.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
25.06.2017

Рецензований: 8.07.2017

Подано доопрацьовану
версію: 15.08.2017

Прийнятий до друку:
22.08.2017

Обґрунтовано важливість осучаснення підходів організації навчання соціальної роботі людей старшого віку з опорою на практичні моделі підготовки фахівців і сучасні дистанційні формати навчання, а також розробки методичних рекомендацій щодо специфіки організації навчання дорослих людей за ваучерною програмою.

Abstract

In 2013, the Ukrainian Government following amendments of the legislation on employment had introduced so called voucher programme that stimulates people over 45 years old to continue obtaining education. In 2014, social work was included into the list of the academic areas for such education.

The focus of the research was the Ukrainian voucher system for 45+ persons education: model of social work training per se, possible shift from a customarily format of distance learning to more innovative approaches and peculiarities of teaching adults to be trained as social workers. Mix-methods research design was used to collect data: 1) content analysis of social work voucher program curricula, as well as teaching and learning related course syllabi was conducted in November-December 2016 based on the Academy of Labour, Social Relations and Tourism (Kyiv, Ukraine); 2) the survey of the was conducted in January 2017 with the 25 students of the second group studying within the Programme 45+ in the Academy of Labour, Social Relations and Tourism; 3) 15 semi-structured interviews with professors: 8 respondents from the Academy of Labour, Social Relations and Tourism and 7 – from the Open International University of Human Development «Ukraine» (Kyiv, Ukraine).

It was determined that the organization of training within the framework of a voucher program at the Academy of Labour, Social Relations and Tourism was in line with current requirements and traditions of the correspondence form of education. The majority of the respondents noted that the organization of education in general took into account the characteristics of people over 45 years. The respondents mentioned as an important disadvantage the lack of practice in various social agencies.

Interviewed professors from two Universities had stressed the high level of motivation and activity of the adult learners.

The importance of upgrading the approaches to organizing training for social work of older people based on practical models of training and modern distance learning formats, as well as the development of methodological recommendations on the specifics of adult learning organization according to the voucher program is argued.

Вступ

У світі спостерігаються різнопланові соціально-демографічні тенденції. У той час як в одних країнах, передовсім африканських, відбувається бум народжуваності й експонентне зростання кількості молоді, іншим – притаманна тенденція «посивіння населення» [1]. Україна належить до другої групи країн. За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, до 2035 р. частка осіб віком 45-59 років серед населення України віком 20-59 років (фактичні межі працездатного віку) зросте до 45 % [2]. Водночас дані досліджень свідчать, що після 45 років більшість працівників втрачають можливості подальшого професійного розвитку та підвищення продуктивності своєї зайнятості, рівень їхньої заробітної плати йде на спад [3].

У 2013 р. набула чинності нова редакція Закону України «Про зайнятість населення» [4], в яку закладено можливості здобуття формальної освіти для осіб старшого працездатного віку. Стаття 30 Закону надає

особам віком старше 45 років і до досягнення пенсійного віку, страховий стаж яких становить не менше 15 років, право на одноразове отримання ваучера для підтримання їх конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності (з затвердженого переліку). Вартість ваучера встановлюється в межах вартості навчання, але не вище десятикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Оплату ваучера здійснюють за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Конкретні механізми реалізації ваучерної програми врегульовані Постановою Кабінету міністрів України від 20.03.2013 р. № 207 «Про затвердження порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці» [5].

Зважаючи на те, що професія соціального працівника є затребуваною на ринку праці, Постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 р. №3 42 до переліку професій, спеціальностей та напрямів підготовки в рамках ваучерної програми було внесено спеціальність «соціальна робота» [6].

З 2015 р. підготовку соціальних працівників у межах ваучерної програми для осіб старших 45 років здійснювала й Академія праці, соціальних відносин і туризму (АПСВТ). За 2015-2017 роки було організоване навчання двох груп (по 25 осіб кожна) у форматі заочного навчання для тих осіб, які вже мали вищу освіту в іншій сфері. Фактично це було отримання другої вищої освіти з присвоєнням кваліфікації «спеціаліст». Схоже навчання було організоване в Києві на базі інших навчальних закладів – Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості тощо. Для соціальної роботи в Україні, яка ще перебуває в стадії академізації та професіоналізації [7], це означає подальший розвиток, що в свою чергу актуалізує потребу вивчення: 1) специфіки навчання соціальній роботі вікової групи людей старших 45 років; 2) організації навчання прикладній спеціальності у рамках ваучерної програми. Наразі у закордонній літературі питанням навчання людей старшого віку та спеціалізованим програмам, сучасним підходам до організації навчання соціальній роботі на базі університетів приділено достатньо багато уваги (див. як приклад [8-10]).

Аналіз останніх публікацій

Питання впровадження в Україні ваучерної програми для навчання людей старших 45 років досліджувала низка науковців. Так, Л. Ткаченко [8] представила результати дослідження «Швидка оцінка ваучерної системи в Україні», виконаного в рамках проекту Програми розвитку ООН в Україні «Підтримка реформи соціального сектора в Україні» на запит Державної служби зайнятості України. Авторка відзначає, що умови ваучерної програми істотно відрізняються від організації професійного навчання зареєстрованих безробітних. З одного боку, вона дає більше свободи користувачам щодо вибору форми та місця навчання і не передбачає прямої фінансової відповідальності за порушення умов договору про навчання. З другого боку, ваучерна програма має низку досить жорстких обмежень, видається надмірно бюрократизованою як для отримувача ваучера, так і для навчального закладу, який надає освітні послуги.

В. Юровська та Д. Яцкевич [9] також звертають увагу на велике адміністративне навантаження на всіх учасників ваучерної програми, недостатнє залучення соціальних партнерів, неврегульованість факту використання права на одноразове отримання ваучера, значну кількість обмежень щодо умов участі, тобто внутрішні проблеми самої програми. Водночас у поле уваги авторів потрапили й чинники соціального середовища: нерозвинута інфраструктура освіти дорослих; недостатній зв'язок між освітньо-кваліфікаційним рівнем та рівнем заробітку; неохопленість значної частини працівників державним соціальним страхуванням через поширення неформальної зайнятості, стереотипи щодо нездатності людей старшого віку до засвоєння нових знань і втрати ними життєвих перспектив, брак довіри до заходів державної політики.

За твердженням В. Швєглер-Рохмейса, становлення ваучерних систем потребує певного часу як для налагодження взаємодії між провайдерами (зокрема між місцевими офісами державної служби зайнятості, навчальними закладами та приватним сектором), так і для підготовки потенційних користувачів (підвищення їхньої обізнаності, активізації тощо) [10].

Побіжно про ваучерну програму згадує у своїй статті Г. Юрчик, обговорюючи питання гендерної та вікової дискримінації на ринку праці. Автор звертає увагу на попереджувальну спрямованість ваучерів як інструменту регулювання ринку праці, адже «право на освітній ваучер мають не лише безробітні громадяни відповідного віку, але й ті, які не мають відповідного статусу, а бажають підвищити власний професійний рівень у цілях недопущення власного безробіття в майбутньому» [11, с. 86].

Отже, українські дослідники переважно зосереджуються на організаційних питаннях реалізації ваучерної програми у контексті трансформації політики зайнятості в Україні. Поза увагою залишаються питання змісту освіти, зокрема, за конкретними напрямками підготовки, та формат надання освітніх послуг, їх відповідність очікуванням людей старшого віку.

Мета та методологія дослідження

Метою нашого дослідження є аналіз досвіду організації процесу навчання за освітньою програмою «Соціальна робота» (у межах ваучерної програми професійного навчання осіб старше 45 років). У фокусі уваги перебували такі аспекти, як зміст навчання соціальної роботи, самооцінка досвіду тих, хто навчався, оцінка навчання у рамках ваучерної програми її викладачами.

Для збору даних використано низку кількісних та якісних методів дослідження.

По-перше, було здійснено якісний та кількісний аналіз навчальних програм Академії праці, соціальних відносин і туризму.

По-друге, проведено опитування слухачів освітньої програми «Соціальна робота», які завершували навчання в Академії праці, соціальних відносин і туризму. Було опитано 25 осіб віком від 45 до 55 років, з них 23 (92%) особи жіночої статі та 2 (8 %) особи — чоловічої. Загальну оцінку навчання респонденти здійснювали за певними критеріями: організація навчання, зміст навчання та наповнюваність курсів, зв'язок навчального матеріалу з практикою, стимулювання до самонавчання. Анкета для опитування містила як закриті, так і відкриті питання ретроспективного та перспективного (наприклад, «Як Ви бачите застосування отриманих знань та навичок?») характеру. Опитування також частково слугувало завданням рефлексії та самооцінювання змін, що сталися із студентами впродовж навчання. Така саморефлексія вважається складником організації сучасного навчання соціальної роботи [12], формування професійної ідентичності [13].

По-третє, було проведено 15 інтерв'ю з викладачами двох вищих навчальних закладів — Академії праці соціальних відносин і туризму (8 респондентів) і Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (7 респондентів). Саморефлексивна стратегія опитування спрямовувалась на з'ясування особливостей, переваг і труднощів в організації навчального процесу студентів старших 45 років.

Опитування студентів та викладачів мало анонімний характер, його учасники були поінформовані про цілі та завдання дослідження. Обробка даних здійснювалась у кодифікованому вигляді, який унеможлилював ідентифікацію респондентів.

Ключові результати дослідження

Формат навчання

Ваучерна програма професійного навчання осіб старше 45 років в Академії праці, соціальних відносин і туризму зі спеціальності «Соціальна робота» здійснювалась кафедрою соціальної роботи і практичної психології у форматі традиційної заочної форми навчання, що передбачала настановчу і заліково-екзаменаційну сесії та державну атестацію. Навчання здійснювалось поетапно відповідно до загальноакадемічного графіка навчального процесу.

На першому етапі слухачі програми отримували базу знань і ознайомлювались з методикою самостійного засвоєння навчальної інформації і формування професійних вмінь, на другому етапі самостійно засвоювали навчальний матеріал, використовуючи систему дистанційного навчання Moodle, виконували заплановані індивідуальні завдання, а на третьому — проводилась безпосередня перевірка результатів навчання.

Програма передбачала отримання другої вищої освіти (кваліфікаційний рівень - «спеціаліст»), тобто перепідготовку для тих, хто виявив бажання її пройти. Навчання тривало два академічні роки. Обсяг освітньо-професійної програми перепідготовки спеціалістів зі спеціальності 231 «Соціальна робота» становив 119 кредитів ЄКТС або 4 284 години, з яких 11,4% відводилось на аудиторні заняття, 0,6% - на заліки та екзамени і 88,0% - на самостійну роботу.

Основними формами організації навчання, визначеними програмою, були лекції, семінари, практичні заняття (зокрема, з використанням методів дискусії у малих групах, тренінгових форматів навчання), самостійна робота на основі опрацювання науково-методичних джерел, консультації з викладачами, підготовка контрольних робіт. Підсумкового тестування, яке виявило б рівень знань студентів, програма не передбачала. Натомість наприкінці всього навчання студенти склали стандартний усний іспит членам екзаменаційної комісії.

Слід відзначити, що з осіб, які навчались за ваучерною програмою, були сформовані гомогенні групи, їх не об'єднували зі студентами інших вікових груп або інших спеціальностей (навіть при опануванні дисциплін, що формують загальні компетентності). У такий спосіб організатори малі на меті краще врахувати потреби цієї вікової категорії студентів.

Таким чином, організація навчання в рамках ваучерної програми відповідала чинним вимогам та традиціям заочної форми навчання.

Структура програми

На момент проведення оцінки в Україні не були розроблені державні стандарти або методичні рекомендації щодо змісту програми ваучерного навчання, зокрема, за спеціальністю «Соціальна робота». Відтак кожен навчальний заклад, який здійснює таку підготовку, розробляє власні програми з огляду на загальні вимоги до організації освітньої діяльності.

Програмою отримання другої вищої освіти (перепідготовки), розробленою в Академії праці, соціальних відносин і туризму, передбачено підготовку фахівців, здатних вирішувати складні завдання та практичні проблеми, пов'язані з професійною діяльністю. Профілем програми визначено, що випускники повинні набути компетентностей застосування теорій і методів соціальної роботи, спрямованих на надання соціальних послуг, проведення соціально-психологічного консультування та організації соціальної роботи на рівні індивіда, сім'ї, соціальної групи та громади.

Протягом першого року навчання студенти вивчали блок дисциплін, що формують знання теоретичних основ соціальної роботи, соціальної політики, системи соціального захисту населення, формуванню вмінь оптимально використовувати методи соціальної роботи з різними категоріями отримувачів послуг («Вступ до спеціальності», «Історія і теорія соціальної роботи», «Соціальна політика», «Методи соціальної роботи», «Соціальна робота з окремими категоріями клієнтів» та інші). Крім того, вони опановували дисципліни психологічного блоку («Загальна психологія», «Психологія особистості і психодіагностика», «Соціальна психологія», «Етнопсихологія та психологія меншин» та інші), що передбачали здобуття знань психічних властивостей особистості, розвитку соціальних груп, особливостей взаємодії та взаємовпливу людей, методів соціально-психологічних досліджень масових соціальних процесів і малих груп; статичних та динамічних характеристик етносу, етнопсихологічних, етнокультурних та етносоціальних процесів; формування вмінь досліджувати психологічні процеси за допомогою інструментарію вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості, групи.

Знання суспільних пріоритетів, соціальних процесів і суспільних відносин, а також здатність використовувати методи і техніки соціологічних досліджень забезпечувались блоком соціологічних дисциплін («Соціологія», «Методи соціологічних досліджень»).

На другому році навчання студенти вивчали блок правових дисциплін, («Політика і практика соціального забезпечення», «Правові основи соціальної роботи», «Трудове право»), спрямованих на здобуття знань особливостей соціально-правового захисту, призначення соціальних пільг виплат, компенсацій, а також умінь використовувати нормативно-правові документи для вирішення професійних завдань, соціально-правових ситуацій.

Цикл дисциплін за різними напрямками і технологіями соціальної роботи («Соціальна робота в громаді», «Соціальна робота в недержавному секторі» «Підприємництво в соціальній сфері», «Соціальне проектування», «Інформаційні технології в соціальній роботі») був орієнтований на засвоєння та впровадження знань з інноваційних технологій роботи з людьми (окремими особами, родинами, групами та громадами), з управління процесами запланованої соціальної зміни, з розробки та впровадження соціальних проектів і програм, особливостей формування мережі соціальних послуг у громаді та інше.

Отже, змістове наповнення програми орієнтоване на фундаментальну підготовку фахівців соціальної роботи, які мають володіти теоретичними знаннями та вміннями, що забезпечить їх конкурентоздатність у сфері соціальної роботи.

Оцінка програми її слухачами

Ми проаналізували самооцінку студентами рівня засвоєння ними знань, умінь та можливості їх застосування в подальшій професійній діяльності. Дві третини респондентів оцінили свої знання з всіх навчальних дисциплін на високому рівні, ще третина – на середньому. Важливо відзначити, що високий рівень знань, на думку студентів, вони мають з таких питань, як сутність і методи оцінки потреб особи та сім'ї, особливості соціальної роботи з різними категоріями клієнтів, методи соціальної роботи, функціонування психічних процесів людини, спілкування, діяльності, поведінки та взаємодії з іншими людьми та суспільством. Відносно нижчим є рівень засвоєння знань з правових основ соціальної роботи та методів соціологічних досліджень, кількісного та якісного аналізу даних.

Респонденти, оцінюючи здобуті під час навчання власні професійні вміння, визначили, що вони можуть визначати професійне призначення спеціалістів із соціальної роботи, діагностувати соціальні проблеми клієнтів, використовувати методи соціальної роботи для розв'язання практичних завдань, а також використовувати різні форми оцінки результатів тощо.

Аналіз даних опитування показав, що студенти активно застосовували систему дистанційного навчання Moodle з метою вивчення теоретичного матеріалу навчальних дисциплін. Це підтверджує доцільність її використання в навчальному процесі.

Досліджуючи ставлення студентів до змісту та організації навчання, ми встановили, що 18 з 25 (72%) осіб відвідали більш, ніж 80% занять, решта (7 осіб, 28%) були присутні на 50-80% занять, що говорить про високий рівень залучення студентів до навчального процесу.

Цікавим є факт, що до вступу на навчання 19 осіб (76%) мали уявлення про те, що таке соціальна робота, 5 осіб (20%) не мали достатнього уявлення, 1 особа (4%) працювала в соціальному закладі. Отримані показники свідчать про свідомий і вмотивований вибір більшості респондентів професії соціального працівника.

Загальну оцінку навчання респонденти здійснювали за певними критеріями, зокрема організація навчання, зміст навчання та наповненість курсів, зв'язок навчального матеріалу з практикою, стимулювання до самонавчання. Аналіз даних дозволив встановити таку оцінку як 9 з 10-ти, що є високим показником рівня задоволеності навчанням за всіма чотирма критеріями. Найбільш прийнятними методами навчання для опанування курсів із соціальної роботи респонденти вважають лекції, групові практичні заняття, групові дискусії, а менш прийнятними – тестові завдання і читання рекомендованої літератури.

Більша частина респондентів, відповідаючи на відкрите питання анкети «Що найбільше сподобалось у навчанні?», відзначили професіоналізм і доброзичливе ставлення викладачів, доступність змісту навчального матеріалу, використання інтерактивних форм навчання. Проте деякі респонденти зазначили недоліки в організації процесу навчання, зокрема відсутність практики в різних соціальних агенціях, а також недостатність методичного забезпечення з окремих дисциплін.

Більшість респондентів вважає, що варто виділити більше навчальних годин на вивчення таких дисциплін, як «Конфліктологія», «Соціальна робота в громаді», «Психологія управління», «Технологія соціальної роботи», «Соціальне проектування». Це зумовлено бажанням студентів більше часу приділяти дисциплінам, які в більшій мірі будуть використані ними на практиці.

Більшість (84%) респондентів зазначили, що організація навчання в цілому враховувала особливості людей старших 45 років. Більше двох третин опитаних вважають, що одразу адаптувались до навчального

середовища (організації процесу навчання, вимог кафедри тощо), решта респондентів адаптувались помірно.

Як зазначено вище, всі студенти ваучерної програми в минулому вже мали досвід отримання вищої освіти. Опитування засвідчило, що здобуття другої вищої освіти було для переважної більшості з них відносно простішим: майже половина опитаних повідомили, що для них це було легшим, ще третина не побачила особливих відмінностей і лише 16% респондентів зазначили, що це навчання було для них складнішим за минуле.

Щодо пропозицій удосконалення організації процесу підготовки соціальних працівників у рамках ваучерної програми, то респонденти відзначили необхідність розширення практично-орієнтованого змісту навчання, зокрема залучення студентів 45+ до проходження практики у різних соціальних службах, роботи з різними категоріями клієнтів; поєднання традиційної заочної форми навчання з модульно-дистанційною, особливо для студентів з віддалених регіонів України.

Думки викладачів щодо навчання людей старших 45 років

У ході інтерв'ю було з'ясовано, що всі викладачі на заняттях поєднували різні форми і методи навчання. Переважно проводили лекційні, семінарські, практичні заняття з застосуванням інтерактивних методів, а саме ситуаційного навчання, роботу в малих групах, евристичні бесіди, групові дискусії, презентації студентами власних проектів та інші. Найбільш доречними формами контролю діагностики знань, умінь і навичок студентів групи старше 45 років, на думку респондентів, були тестовий контроль, співбесіда, презентація проектних пропозицій, контрольні роботи та іспити.

Більшість респондентів (12 осіб) зазначили, що відчували суттєву відмінність порівняно з молодіжною групою студентів. Ця відмінність полягає в тому, що студенти старшого віку більш вмотивовані до навчання, орієнтовані на системне сприйняття інформації, на обговорення навчального матеріалу, нових для них ідей та концепцій з опорою на власний професійний і життєвий досвід. Крім того, даючи загальну характеристику ставленню студентів старших 45 років до навчання, всі викладачі зазначили, що ці студенти відкриті до спілкування, відповідальні, старанні, допитливі, організовані, емпатійні.

Під час опитування з'ясовано, що близько третини викладачів активно залучали студентів до користування навчально-методичними матеріалами, розміщеними в системі підтримки дистанційного навчання Moodle. Складниками навчального методичного забезпечення були: навчальні програми, конспекти лекційного матеріалу, рекомендації з виконання контрольних завдань; тестові модулі, першоджерела інформації тощо. Однак, частина студентів віком 45+ не достатньою мірою володіли комп'ютером, відтак це обмежувало їхні можливості користування мережевими ресурсами. Іншою проблемою викладачів ваучерних програм вважали той факт, що частина студентів через поважні причини (хвороби, сімейні обставини) не завжди відвідували заняття. І це, за оцінками респондентів, негативно позначалось на якості виконання завдань самостійної роботи.

Для удосконалення процесу навчання у рамках ваучерної програми респонденти-викладачі висловили різноманітні пропозиції, зокрема:

- залучати до навчання слухачів, які не мають освіти соціального працівника, але мають досвід роботи в закладах системи соціального забезпечення і соціального захисту;
- передбачити програмою години на індивідуальні консультації для кожного студента, попередньо узгоджуючи їх графік та тематику у двохсторонньому порядку;
- збільшити години на практико-орієнтовані сучасні навчальні курси;
- здійснити попередню диференціацію (за вільним вибором студентів) дисциплін, які вони бажають прослухати, а також ввести спеціалізації.

Отже, викладачі в цілому позитивно оцінили результати впровадження ваучерних програм і водночас окреслили низку проблемних моментів у взаємодії зі студентами старшого віку й засвідчили потребу в оновленні форми та змісту такого навчання.

Обговорення результатів

Проведене дослідження має обмежений, локальний характер, базоване фактично на досвіді двох навчальних закладів і суб'єктивній інформації, отриманій від незначної кількості респондентів. Проте співставлення з міжнародною практикою та наявною науковою андрагогічною літературою дає певні підстави для висловлення критичних міркувань щодо організації навчання соціальної роботи, зокрема, для дорослих людей, у форматі заочної форми навчання.

Впровадження дистанційного навчання з урахуванням міжнародного досвіду

Міжнародні стандарти підготовки соціальних працівників вимагають приділення значної уваги практиці, відпрацюванню певних професійних компетентностей у реальних умовах надання соціальних послуг клієнтам [14]. У європейських країнах сформувались певні моделі підготовки соціальних працівників. Їх можна класифікувати за різними ознаками наступним чином: а) залежно від отриманого кваліфікаційного рівня: академічна (отримання кваліфікації) і практична (перепідготовка кадрів, сертифіковане навчання); б) залежно від формату організації навчання: традиційна/стаціонарна і дистанційна/відкрита (заочна); в) залежно від послідовності викладання: наскрізна (певна дисципліна викладається впродовж семестру, відтак студент слухає одночасно кілька дисциплін) і модульна (дисципліни викладаються одна за одною, у визначеній послідовності, а не одночасно) моделі [15; 16].

Дистанційна модель відрізняється від тієї, яку в Україні визначають як заочну. Бо у центрі дистанційної моделі - студент, який сам керує процесом отримання знань і усвідомлює значущість цього процесу та свою відповідальність за його результат. Мета такого навчання полягає у формуванні в студентів вміння знаходити і використовувати знання, які є актуальними і можуть бути застосовані у практичній сфері та фундаментальних дослідженнях. Дистанційна модель, як і стаціонарне навчання, передбачає проходження практики у соціальних закладах і виконання численних практичних завдань, зокрема, у формі колективних завдань (що передбачає використання відповідних інформаційно-комп'ютерних технологій і спирається здебільшого на орієнтований на розв'язання проблем підхід - Problem-based learning, або ж концепцію «відкритого навчання») та зустріч із викладачами/супервізорами. Комп'ютерні технології забезпечують не лише перегляд коротких відеолекцій, а й групові дискусії у синхронному чи асинхронному форматі [15; 17]. Втім, такі методи навчання використовують у роботі з усіма студентами. Навчання побудовано довкола того, що у XXI столітті наріжною ідеєю соціальної роботи вважається така «співпраця з клієнтами соціальних закладів, яка покликана цінувати знання та досвід людей і побудована на практиці, що використовує сильні сторони клієнтів» [18, с. 788]. Домогтися цього без практично-орієнтованого навчання видається нереальним. Між тим, проаналізована програма ваучерної підготовки в Україні традиційно більше орієнтувалась на фундаментальні знання, і меншою мірою – на навички взаємодії з клієнтами. І це спричиняє дискусію щодо ефективності такої програми, яка бачиться фахівцям [8-11] як інструмент регулювання ринку праці та механізм підвищення конкурентоспроможності людей старшого віку.

Важливим елементом сучасного навчання соціальної роботи, складовою її професійної характеристики, як відзначають закордонні дослідники [19; 20], є зовнішній фаховий контроль. Це передбачає як розробку професійними асоціаціями (а не самими навчальними закладами чи урядовими структурами) переліку тих компетентностей, якими повинні володіти соціальні працівники певного кваліфікаційного рівня, так і проведення незалежних іспитів – або як випускних у навчальних закладах, або при отриманні ліцензії. Така практика підносить цінність будь-якого системного навчання соціальної роботи, зокрема, й у дистанційному форматі.

Як це узгодити з вітчизняними традиціями академічної моделі освіти, що передбачає аудиторне навчання й оплату викладачам переважно за аудиторні години? Як можливо трансформувати заочну форму навчання, з її лекційно-настановчими сесіями, у дистанційно-практичну? Де знайти ті сучасні соціальні заклади, на базі яких можна реально відпрацьовувати сучасні навички соціальної роботи? Як забезпечити контроль якості отриманих знань і навичок за відсутності потужної фахової асоціації соціальних працівників?

У пошуку відповідей на ці питання варто було взяти до уваги, що тим, хто вже працює у соціальній сфері й не має вищої освіти з соціальної роботи, пропонуються численні тренінги та курси підвищення кваліфікації [21]. А ті, хто приходять до університетів за другою вищою освітою, подекуди досить далекі від соціальної сфери й не мають жодного професійного досвіду в соціальній роботі. У деяких закордонних університетах дистанційна освіта з соціальної роботи можлива тільки для тих, хто має практичний досвід роботи у соціальних закладах або є їхніми волонтерами, а її зміст затверджується відповідною асоціацією соціальних працівників з урахуванням потреб ринку праці [22; 23].

Доцільно також підтримати ідею В. Швєглер-Рохмейса [10] щодо налагодження більш сталої взаємодії між державної служби зайнятості, навчальними закладами та приватним сектором, додавши сюди фахові асоціації та наявні соціальні заклади. Без такої взаємодії побудова сучасної системи ваучерного навчання приречена на те, що особи отримуватимуть знання, не підкріплені практикою. Ідея зовнішньої оцінки знань теж видається перспективною, адже формує принципово нові вимоги до студентів та до викладачів.

Потреби та можливості трансформації формату навчання людей старшого віку

На особливу увагу заслуговує підхід до організації навчання дорослих людей. У сучасній науковій літературі [24-26] наголошено на ефективності інтерактивних методів навчання, оскільки саме вони сприяють як когнітивному розвитку, так і опануванню практичних навичок, розвитку вмінь застосовувати знання, формують професійні компетентності. Для соціальної роботи важливими визначено такі форми навчання, як рефлексивні щоденники, експериментальне навчання тощо.

Наше дослідження виявило суперечності між тим, що постулює андрагогіка (та педагогіка в цілому) щодо ефективності різних методів навчання, і оцінками наших слухачів, яким найбільше виявились до впадоби лекції. Тобто дорослі люди, які вже колись навчались в інститутах та університетах, вище оцінили традиційний для них формат. Водночас слід взяти до уваги, що це – лише емоційна оцінка, яка не свідчить про глибину засвоєння матеріалу, інтерналізацію цінностей та принципів соціальної роботи. Однак, вона може відбивати певну схильність до споживацького ставлення до навчання та неготовність до самостійного пошуку, що підтверджується іншими дослідженнями [25].

Можемо відзначити тут і психологічну неготовність до нових форм навчання як самих студентів старшого віку, так і викладачів, яким бракує сучасних педагогічних навичок [27], а подекуди й можливостей (велика група слухачів, відсутність матеріального забезпечення – комп'ютерів та проекторів, Інтернет-зв'язку тощо) для модернізації навчання.

При цьому виявлено високий рівень допитливості дорослих студентів, їх вищу старанність. Це підтверджують і результати інших досліджень [28], згідно з якими люди старшого віку частіше завершують навчання на он-лайн курсах, аніж молоді люди, бо мають вищі рівні вмотивованості та відповідальності. Відтак навчання на ваучерній програмі із людьми старше 45 років мало б враховувати цю вікову специфіку. Так, приміром, приклади та вправи мають передбачити можливість використання життєвого досвіду та попередніх знань. У цілому ж навчання дорослих людей соціальній роботі має орієнтуватися на активістський та прагматичний тип навчання, а не рефлексивно-теоретичний (за класифікацією П. Хоні [29]).

Слід додати, що викладачі ваучерних програм могли б виграти від того, якби було запроваджено надання регулярного зворотного зв'язку від студентів щодо педагогічних практик, використовуваних у межах програми. Такий зворотний зв'язок водночас слугував би рефлексивному осмисленню студентами власного прогресу у навчанні та професійній ідентичності. Впровадження такого підходу потребує більш ґрунтовних педагогічних досліджень.

Узагальнення та рекомендації

Проведене дослідження організації навчання соціальній роботі людей старше 45 років у межах ваучерної програми засвідчило, що запропонована програма відповідає вимогам до організації заочної форми навчання. Опитування виявило, що слухачі в цілому виявили високу вмотивованість до навчання і позитивно оцінили саму програму та отримані знання, виявили готовність застосовувати їх на практиці. На думку студентів та

викладачів, навчання у межах програми враховувало навчальні стилі людей старшого віку. Сприяло цьому й формування зі слухачів ваучерної програми окремих академічних груп.

І студенти, й викладачі наголосили на потребі посилення практичного компоненту навчання й виділення годин на індивідуальні консультації зі студентами.

Порівняння вітчизняного досвіду організації навчання соціальної роботи людей старшого віку (змісту програми, формату навчання, самооцінки студентів та викладачів) з сучасними теоріями андрагогіки та практикою заочного (дистанційного) навчання соціальної роботи за кордоном підтвердило доцільність осучаснення підходів. Потрібно, насамперед, подолати успадковані традиції організації заочної освіти, яка не стимулює розвиток навичок майбутніх соціальних працівників, і зробити більший наголос на практичних моделях підготовки фахівців.

З огляду на відсутність в Україні фахових асоціацій, які б здійснювали зовнішній контроль якості отриманих знань і сформованих професійних компетенцій, більшу роль у забезпеченні якості підготовки соціальних працівників мало б відігравати Міністерство освіти і науки України, сформовані при ньому фахові навчально-методичні комісії.

Для оптимізації навчання людей старше 45 років було б доцільно розробити на рівні Міністерства освіти і науки України або фахових асоціацій соціальних працівників методичні рекомендації щодо специфіки організації навчання дорослих людей, у тому числі за ваучерною програмою, які б враховували сучасні підходи андрагогіки.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Семігіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі. Київ: Пульсари, 2003. 252 с.
2. Демографічні прогнози України, 2014 р. / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. URL: <http://idss.org.ua/monografii/popforecast2014.rar> (дата звернення 18.03.2017).
3. Заробітна плата за професійними групами у 2012 році (за матеріалами вибіркового обстеження): Стат. зб. / Держстат України; відп. за вип. І. В. Сенік. Київ, 2013. 167 с.
4. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-V. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення 18.03.2017).
5. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 207. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF> (дата звернення 20.03.2017).
6. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 207: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 р. №342. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342-2014-%D0%BF/paran2#n2> (дата звернення 20.03.2017).
7. Semigina T., Kabachenko N., Boyko O. Piloting a social work doctoral programme: Ukraine's vignette // *European Social Work Journal*. 2017. Vol. 20(2). P. 265-276.
8. Blackmon B. Social Work and Online Education with All Deliberate Speed // *Journal of Evidence-Based Social Work*. 2013. № 10(5). P. 509-521.
9. Carpenter J., Patsios D., Szilassy E., Hackett S. Outcomes of short course interprofessional education in parental mental illness and child protection: Self-efficacy, attitudes and knowledge. *Social Work Education*: 2011. №30. P.195-206.
10. Cummings S. M., Chaffin K. M., Cockerham C. Analysis of an Online and a Traditional MSW Program: Educational Outcomes // *Journal of Social Work Education*. 2015. №51(1). P.109-120.
11. Ткаченко Л. Г. Ваучери на навчання осіб віком старше 45 років як інструмент активної політики ринку праці // *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 2 (24). С. 41-50.
12. Юровська В. В., Яцкевич Д. С. Ваучерна програма як складова реформи національної політики на ринку праці // *Держава та регіони*. 2016. № 1(51). С. 26-32.
13. Швеглер-Рохмейс В. Система ваучерів: міжнародний досвід. Швидка оцінка. URL: www.slideshare.net/undpukraine/ss-46975401&hash=30c57e75b0b2b8692936390cc05ae572 (дата звернення 20.03.2017).
14. Юрчик Г. М. Дискримінація на ринку праці: прояви, вітчизняний і європейський досвід подолання // *Соціально-трудова відносина: теорія і практика*. 2016. Вип. 2. С. 80-87.
15. Urdang E. Awareness of self – a critical tool // *Social Work Education*. 2010. Vol. 29. P. 523-538.
16. Osteen P. J. Motivations, values, and conflict resolution: Students' integration of personal and professional identities // *Journal of Social Work Education*. 2011. Vol. 47. P. 423-444.

17. Globa lStandards for Social Work Education and Training / International Federation of Social Workers & International Associations of Schools of Social Work. 2004. URL: <https://www.iasw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training> (дата звернення 23.06.2017).
18. Семігіна Т. Європейські моделі дистанційної підготовки соціальних працівників: уроки для України // Модернізація українського суспільства у світлі угоди про асоціацію з ЄС: Зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. викладачів та аспірантів. Київ: АПСВТ, 2015. С. 133-134.
19. Leskosek V. The Bologna Process in social work education: changes and impact // Social Policy and Social Work in Transition. 2011. Vol. 2 (1). P. 105-123.
20. Mishna F., Levine D., Bogo M., Van Wert M. Cyber Counselling: An Innovative Field Education Pilot Project // Social Work Education. 2013. Vol. 32(4). P. 484-492.
21. Hillen P., Levy S. Framing the experiences of BME socialwork students within a narrative of Educating for a Culturally Diverse Workforce // Social WorkEducation. 2015. Vol. 34 (7). P. 785-798.
22. Reigada C., Ramos P., Novellas A. The Social Work Competencies in Palliative Care: A Case-Study // BAOJ Palliative medicine. 2015. Vol. 1(3). P. 1-11.
23. Skilton C. J. Involving experts by experience in assessing students' readiness to practise: The value of experiential learning in student reflection and preparation for practice // Social Work Education. 2011. Vol. 30. P. 299-311.
24. Semigina T., Boyko O. Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine // Global social work education- crossing borders blurring boundaries [Eds. C. Noble, H. Strauss and B. Littlechild]. Sydney: Sydney University Press, 2014. P. 257 – 269.
25. Social Work Degree - Distance Learning BA (Hons) /Robert Gordon University, UK. URL: <http://www.rgu.ac.uk/social-work-and-social-sciences/social-work-and-social-sciences-study-options/distance-and-part-time-learning/social-work-by-distance-learning> (дата звернення 18.06.2017).
26. Bachelor of Social Work (BSW) / Massey University, New Zealand. URL: http://www.massey.ac.nz/massey/learning/programme-course/programme.cfm?prog_id=92512 (дата звернення 18.06.2017).
27. Kenner C., Weinerman J. Adult learning theory: Applications to non-traditional college students. Journal of College Reading and Learning, 2011. Vol. 41. P. 87-96.
28. Murray C. Use of learning styles to enhance graduate education // Journal of Allied Health. 2011. Vol. 40. P. 67-71.
29. Seiler D. Age and learning style in the adult learner// The Journal of Human Resource and Adult Learning. 2011. Vol.7. P. 133-138.
30. Семігіна Т. В. Застосування проблемно-орієнтованого навчання у прикладних політологічних дисциплінах // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова (Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін). 2014. Вип. 15. С. 184-189.
31. Ситник О., Титиш Г. Народна освіта. Як активісти роблять знання з усього світу доступними українцям // Українська правда. 2015. 9 грудня. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/12/9/204520> (дата звернення 18.06.2017).
32. Бойко А., Грига І., Іванова О., Семігіна Т. Методика викладання соціальної роботи і соціальної політики: Посібник для відкритого навчання. Київ-Ужгород, 2003. 96 с.

References

1. Semigina, T. (2003). *Sotsial'na polityka u hlobal'nomu vymiri* [Social policy in the global dimension]. Kyiv: Pulsary.
2. Institute of Demography and Social Studies named after MV Ptukha (2014). *Demografichni prohnozy po Ukraini* [Demographic forecasts for Ukraine]. Retrieved from: <http://idss.org.ua/monografii/popforecast2014.rar>.
3. State Statistical Service of Ukraine (2013). *Zarobitna plata za profesiynymy hrupamy u 2012 rotsi (za materialamy vybirkovoho obstezhennya)* [Wages and salaries by professional groups in 2012 (based on sample surveys)]. Kyiv: Derzhstat Ukrainy.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). *Pro zaynyatist' naseleण्या: Zakon Ukrainy* [About Employment: The Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013a). *On approval of the issuance of vouchers for maintaining the competitiveness of individuals in the labor market: Order*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF>.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013b). *Pro vnesennya zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 bereznya 2013 r. № 207: Postanova* [On Amendments to the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2013 No. 207: Order]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342-2014-%D0%BF/paran2#n2>.

7. Semigina, T., Kabachenko, N. & Boyko O. (2017). Piloting a social work doctoral programme: Ukraine's vignette. *European Social Work Journal*, 20(2), 265-276.
8. Blackmon, B. (2013). Social Work and Online Education with All Deliberate Speed / *Journal of Evidence-Based Social Work*, 10(5), 509-521.
9. Carpenter, J., Patsios, D., Szilassy, E. & Hackett, S. (2011). Outcomes of short course interprofessional education in parental mental illness and child protection: Self-efficacy, attitudes and knowledge. *Social Work Education*, 30, 195-206.
10. Cummings, S. M., Chaffin, K. M. & Cockerham, C. (2015). Analysis of an Online and a Traditional MSW Program: Educational Outcomes. *Journal of Social Work Education*, 51(1), 109-120.
11. Tkachenko, L.G. (2015). Vauchery na navchannya osib vikom starshe 45 rokiv yak instrument aktyvnoyi polityky rynku pratsi [Vouchers for training persons aged over 45 years as a tool for active labor market policies]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 2 (24), 41-50.
12. Yurovska, V.V., Yatskevych, D. S. (2016). Vaucherna prohrama yak skladova reformy natsional'noyi polityky na rynku pratsi [Voucher program as a component of the reform of national policy in the labor market]. *Derzhava ta rehiony*, 1 (51), 26-32.
13. Schwegler-Rohmeis, W. *The system of vouchers: international experience. Rapid appraisal*. Retrieved from: <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-46975401>
14. Yurchyk, H. M. (2016). Dyskryminatsiya na rynku pratsi: proyavy, vitchyznyany i yevropeys'kyy dosvid podolannya [Discrimination in the labor market: manifestations, national and European experience of overcoming]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya i praktyka*, 2, 80-87.
15. Urdang, E. (2010). Awareness of self – a critical tool. *Social Work Education*, 29, 523-538.
16. Osteen, P. J. (2011). Motivations, values, and conflict resolution: Students' integration of personal and professional identities. *Journal of Social Work Education*, 47, 423-444.
17. International Federation of Social Workers & International Associations of Schools of Social Work. (2004). *Global Standards for Social Work Education and Training*. Retrieved from: <https://www.iasw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training>.
18. Semigina, T. (2015). Yevropeys'ki modeli dystantsiyanoi pidhotovky sotsial'nykh pratsivnykiv: uroky dlya Ukrainy [European models of distance training for social workers: lessons for Ukraine]. In *Modernization of Ukrainian society in the light of Association Agreements with the EU: Coll. theses international science-practice conf. teachers and graduate students*, pp. 133-134.
19. Leskosek, V. (2011). The Bologna Process in social work education: changes and impact. *Social Policy and Social Work in Transition*, 2 (1), 105-123.
20. Mishna, F., Levine, D., Bogo, M. & Van Wert, M. (2013). Cyber Counselling: An Innovative Field Education Pilot Project. *Social Work Education*, 32(4), 484-492.
21. Hillen, P. & Levy, S. (2015). Framing the experiences of BME social work students within a narrative of Educating for a Culturally Diverse Workforce. *Social Work Education*, 34 (7), 785-798.
22. Reigada, C., Ramos, P. & Novellas, A. (2015). The Social Work Competencies in Palliative Care: A Case-Study. *BAOJ Palliative medicine*, 1(3), 1-11.
23. Skilton, C. J. (2011). Involving experts by experience in assessing students' readiness to practise: The value of experiential learning in student reflection and preparation for practice. *Social Work Education*. 2011, 30, 299-311.
24. Semigina, T. & Boyko, O. (2014). Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine. In *Global social work education- crossing borders blurring boundaries* [Eds. C. Noble, H. Strauss and B. Littlechild]. Sydney: Sydney University Press, pp. 257 – 269.
25. Robert Gordon University (2017). *Social Work Degree - Distance Learning BA (Hons)*. Retrieved from: <http://www.rgu.ac.uk/social-work-and-social-sciences/social-work-and-social-sciences-study-options/distance-and-part-time-learning/social-work-by-distance-learning>.
26. Massey University (2017). *Bachelor of Social Work (BSW)*. Retrieved from: http://www.massey.ac.nz/massey/learning/programme-course/programme.cfm?prog_id=92512.
27. Kenner, C., & Weinerman, J. (2011). Adult learning theory: Applications to non-traditional college students. *Journal of College Reading and Learning*, 41, 87-96.
28. Murray, C. (2011). Use of learning styles to enhance graduate education. *Journal of Allied Health*, 40, 67-71.
29. Seiler, D. (2011). Age and learning style in the adult learner. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, 7, 133-138.
30. Semigina, T. (2014). Семігіна Т. В. Zastosuvannya problemno-orientovanoho navchannya u prykladnykh politolohichnykh dystsyplinakh [Application of problem-based learning in applied political disciplines]. *Naukovyy chasopys NPU im. M. P. Drahomanova (Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsial'no-politychnykh dystsyplin)*, 15, 184-189.

31. Sytnyk, O., Tytysh, H. (2015). Narodna osvita. Yak aktyvisty roblyat' znannya z us'oho svitu dostupnymy ukrayintsyam [ational Education. How activists make knowledge available from all over the world to Ukrainians]. *Ukrayins'ka Pravda*. Retrieved from: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/12/9/204520>.
32. Boyko, A., Griga, I., Ivanova, O. & Semigina, T. (2003). *Metodyka vykladannya sotsial'noyi roboty i sotsial'noyi polityky: Posibnyk dlya vidkrytoho navchannya* [Methods of Teaching Social Work and Social Policy: A Manual for Open Learning]. Kyiv-Uzhhorod.